

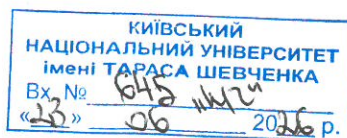
Відгук
офіційного опонента
на дисертацію Лаптевої Галини Романівни
«Психологічні чинники духовної самореалізації майбутніх психологів»,
яка представлена на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук за спеціальністю
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність дисертаційної роботи. У сучасній психології питання щодо ролі духовної самореалізації у майбутніх психологів в галузі практичної психології є особливо актуальним напрямком досліджень. Проте можна стверджувати, що психологічна наука недостатньо уваги приділяє вивченню змісту й ролі освітнього середовища в духовній самореалізації майбутніх психологів. Особливо системи ціннісних орієнтацій як психологічного чинника визначення особливостей становлення та здійснення духовної самореалізації студентів. Актуальність і важливість даного дослідження істотним чином примножується у зв'язку з соціально-політичною та економічною нестабільністю сучасного українського суспільства, що не дає можливості реалізувати особистості багато важливих потреб.

Водночас у межах практичної психології наразі не визначено, як здійснюється духовна самореалізація студентів в сучасних умовах. Постає питання про те, які психологічні чинники можуть опосередковувати цю самореалізацію. Тому для психолога є важливим формування готовності до розуміння внутрішніх проблем особистості студента та надання своєчасної кваліфікаційної допомоги. На сьогодні в психологічній науці є нагальна потреба в емпіричних дослідженнях, які б представили достовірні факти про умови та ресурси формування майбутнього фахівця як духовно зрілої особистості, принципам та методам організації активного психологічного впливу завдяки освітнім тренінговим програмам. З огляду на це, дисертаційне дослідження Лаптевої Г.Р. є важливим та актуальним.

Визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження адекватні визначеній проблематиці. Вибір використаних методів дослідження забезпечує досягнення мети та реалізацію поставлених завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах науково-дослідної теми факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Психологічне забезпечення освітньо-професійної соціалізації особистості в умовах воєнного стану» (номер державної реєстрації 0123U102098).

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Вивчення тексту дисертації Галини Романівни та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що її робота є результатом реального дослідження психологічних особливостей духовної самореалізації майбутніх психологів. Положення та ідеї викладені в роботі є науково обґрунтованими, самостійними. Аналіз тексту дисертаційної роботи та публікацій свідчить про дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності. Посилання, зроблені в роботі оформлені належним чином, фактів порушень академічної доброчесності не встановлено.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення дисертації обґрунтовано й відображено у висновках. Отримані здобувачкою найбільш суттєві результати емпірично підтверджено, відповідають поставленій меті та завданням роботи, повною мірою висвітлено в опублікованих працях. Вірогідність та обґрунтованість отриманих результатів забезпечено багатоплановим теоретичним та емпіричним дослідженням проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, апробацією і впровадженням результатів дослідження у практичну діяльність.

Помітним теоретичним результатом є значне розширення базових концептів духовної самореалізації особистості майбутніх психологів в сучасних умовах. Це закладає підвалини майбутніх деталізованих досліджень у цій галузі та привертає увагу наукової спільноти на використання можливостей розвитку духовної складової самореалізації майбутніх психологів в умовах освітньо-професійної соціалізації. Результатом дослідницьких пошуків постало визначення чинників духовної самореалізації, на основі яких розроблена концептуальна модель щодо трактування духовної самореалізації майбутніх психологів. Авторкою сформульовано визначення духовної самореалізації майбутніх психологів в умовах освітньо-професійної соціалізації; запропоновано концептуальну модель психологічних чинників духовної самореалізації майбутніх психологів, яка розкривається через трансцендентність як прояв основних сильних рис характеру (почуття прекрасного, вдячність, оптимізм, сенс життя, прощення, гумор та захопленість); проведено адаптацію психодіагностичних методик: а) Опитувальник «Цінності в дії: інвентаризація сильних сторін / *Values in Action Inventory of Strengths*» (К. Петерсон, М. Селігман) українською мовою для визначення сильних рис характеру як особистісної стійкості; б) «Шкала диспозиційної надії» (Ч. Снайдер) українською мовою для виявлення загального показника надії особистості, здатності використовувати силу волі та знаходити шляхи; виявлено, що розвиненість духовної самореалізації

майбутніх психологів залежить від психологічних чинників: а) смислових: замислювався/не замислювався, реалізувався /у процесі реалізації/ не реалізувався в духовно-спрямованій діяльності; наявності спрямованих видів духовно-змістової діяльності: гармонійний/інтегрований, екологічний/природа, естетичний/краса, інтелектуально-творчий/істина та морально-гуманістичний/добро; б) ціннісних: сильних рис характеру; в) соціально-демографічних чинників: вік та спеціальність/умови освітньо-професійної соціалізації; розроблено та апробовано освітню програму психолого-педагогічного супроводу розвитку духовної самореалізації майбутніх психологів першого року навчання в умовах освітньо-професійної соціалізації; уточнено поняття духовної самореалізації майбутніх психологів; сильних рис характеру особистості; зв'язок духовної самореалізації з сильними рисами характеру; структуру та чинники духовної самореалізації майбутніх психологів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані в роботі результати можуть стати підґрунтям для створення програм психологічної підтримки майбутніх психологів, корисними у роботі психологів психологічних служб закладів вищої освіти, соціальних педагогів, кураторів груп, фахівців з виховної роботи, науково-практичних центрів психології та інших закладів, які займаються психологічним супроводом та сприяють збереженню психологічного здоров'я студентської молоді в умовах війни. Авторська освітня програма психолого-педагогічного супроводу є спрямованим впливом на розвиток духовної самореалізації майбутніх психологів. Напрацювання можуть бути корисними для викладання таких навчальних дисциплін, як «Психологія розвитку», «Позитивна психологія», спеціальних курсів «Основи психологічного тренінгу», «Організація діяльності психологічних служб».

Адаптація опитувальника «Цінності в дії: інвентаризація сильних сторін» / *Values in Action Inventory of Strengths*» (К. Петерсон, М. Селігман) українською мовою для визначення сильних рис характеру як особистісної стійкості та «Шкала диспозиційної надії» (Ч. Снайдер) українською мовою для виявлення загального показника надії особистості, здатності використовувати силу волі, знаходити шляхи збагатити український психодіагностичний інструментарій.

Оцінка змісту дисертації. Зміст дисертаційної роботи Лаптевої Г.Р. охоплює основні етапи науково-дослідницької роботи, що й відображено у трьох розділах, висновках до кожного з них та загальних висновках.

За результатами теоретичного аналізу здобувачка чітко визначає сутність основних понять свого дослідження. Варто відзначити ґрунтовний підхід Галини Романівни, представлений у першому теоретичному розділі – «Теоретико-методологічні основи феномену духовної самореалізації майбутніх психологів», щодо аналізу сутності основних понять.

Теоретичний та методологічний базис дослідження оснований на системі фундаментальних положень і концептуальних засадах психологічних принципів розвитку, становлення, самодетермінації, концепції активної особистісної позиції індивіда у процесах життєстворення та саморозвитку, положенні про сутність і структуру духовної самореалізації як окремого психічного феномену, теоретичним засадам вікової динаміки розвитку особистості у період молодості, проблемі формування майбутнього фахівця як духовно зрілої особистості, принципам та методам організації активного психологічного впливу завдяки освітнім тренінговим програмам.

Виокремлено поняття *духовна самореалізація* як процес і результат втілення особистістю трансцендентності через прояв основних сильних рис характеру (почуття прекрасного, вдячність, оптимізм, сенс життя, прощення, гумор та захопленість), що зумовлюється психологічними (сміслові і ціннісні) та соціально-демографічними (вік, стать, місто навчання, тип університету, кваліфікація, спеціальність/умови освітньо-професійної соціалізації) чинниками. Представлено концептуальну модель дослідження духовної самореалізації молодого людини в умовах освітньо-професійної соціалізації.

Для вирішення завдань *емпіричної частини* дослідження авторкою, на основі аналізу й обґрунтування дослідницького інструментарію, розроблено програму емпіричного дослідження, яка передбачала поєднання кількісних та якісних методів в рамках дослідницьких етапів, що дозволило, з одного боку, забезпечити логічну повноту дослідження, а з іншого, – найбільш повно репрезентувати принцип послідовного вивчення змістовно релевантних його феноменів. Зміст і процедуру емпіричної розробки проблеми в роботі розкрито через системну реалізацію низки взаємопов'язаних завдань. *Перший етап* полягав у розробці психодіагностичної програми та анкети для визначення соціально-демографічних характеристик до якої було додано низку питань, пов'язаних зі змістом дослідження. *Другий етап* емпіричного дослідження було присвячено виявленню змісту духовної самореалізації та інших характеристик, які увійшли у концептуальну модель дослідження. *Третій етап* емпіричного дослідження було присвячено встановленню чинників духовної самореалізації завдяки лінійному множинному регресійному аналізу. Також досліджувався зв'язок смислових, ціннісних та соціально-демографічних чинників з духовною самореалізацією, що передбачало застосування таблиць взаємної зв'язності. У процесі аналізу визначалися основні критерії духовної самореалізації майбутніх психологів.

Дисертантка переконливо доводить доцільність використання *методик дослідження*, які є надійними, валідними та відповідають цілям і завданням дослідження. Застосування такого діагностичного інструментарію дозволило

здобувачці визначити особливості духовної самореалізації майбутніх психологів. Особливо значущим є наполегливість дисертантки в адаптації опитувальника «Цінності в дії: інвентаризація сильних сторін» / *Values in Action Inventory of Strengths*» (К. Петерсон, М. Селігман) українською мовою для визначення сильних рис характеру та «Шкала диспозиційної надії» (Ч. Снайдер) українською мовою для виявлення загального показника надії особистості, здатності використовувати силу волі та знаходити шляхи. Це переклад українською і організація застосування їх. Вражає скрупульозний аналіз отриманих даних. Проведено кількісний та якісний аналіз результатів цього дослідження з використанням методів математичної статистики.

В другому розділі «**Емпіричне дослідження психологічних чинників духовної самореалізації майбутніх психологів**» дисертантка переконливо довела, що 37% досліджуваних має нечіткість життєвих орієнтирів, труднощі у визначенні особистісного сенсу життя, емоційної зрілості, схильність до образливості та неспроможність повною мірою переживати захопленість і натхнення. У значної частини майбутніх психологів виявлено нижчі показники розвитку та прояву сильних рис характеру таких як: почуття прекрасного, а саме 27% вказує на обмежену здатність до глибокого естетичного сприйняття та переживання цінності навколишнього світу, вдячності у 37%, свідчить про труднощі в усвідомленні позитивного досвіду та вираженні позитивного ставлення до інших, оптимізму у 40% відображають нестійкість позитивного мислення, схильність до сумнівів у власних можливостях і залежність емоційного стану від зовнішніх обставин. Водночас гумор у 32% свідчить про обмежене використання цієї риси як ресурсу подолання стресу та регуляції емоційного стану. Доведено, що існує зв'язок між духовною самореалізацією майбутніх психологів та чинниками, які складають смислові, ціннісні та соціально-демографічні характеристики.

В третьому розділі «**Психолого-педагогічне забезпечення розвитку духовної самореалізації майбутніх психологів в умовах освітньо-професійної соціалізації**» представлено освітню програму психолого-педагогічного супроводу розвитку духовної самореалізації майбутніх психологів в умовах освітньо-професійної соціалізації; напрями, методологічну основу, структуру та форми, в тому числі дистанційну, психолого-педагогічної допомоги майбутнім психологам; визначено форми та методи реалізації освітньої програми; описано результати її впровадження.

Слід зазначити, що висновки дисертаційної роботи в повному обсязі відображають зміст трьох розділів дисертації, відповідають меті та доводять виконання завдань дослідження. Продуктивною та прикладною новацією видається запропонований підхід використання практик позитивної

психотерапії як засобу психологічної підтримки, зокрема при дистанційному супроводі особистості майбутніх психологів. Цікавим є запропонований третій блок програми, який спрямований на розробку індивідуального плану розвитку духовної самореалізації; базується на п'ятикроковій моделі самопомогі позитивної психотерапії; систематичному плануванні; прояві винахідливості; презентації; врученні сертифікатів проходження освітньої програми. Це свідчить про практичний досвід дисертантки і представляє цінний науковий здобуток для практики психологічного супроводу особистості майбутніх психологів.

Така обґрунтована наукова позиція здобувачки відкриває нові перспективи у вивченні можливостей духовної самореалізації майбутніх психологів.

Оцінка достовірності наукових досліджень. Достовірність результатів дослідження забезпечено обґрунтуванням його основних положень; підбором методів, адекватних меті і завданням дослідження; наскрізним характером зв'язку між етапами дослідження, репрезентативністю вибірки, яка представлена 217 особами віком від 16 до 25 років, середній вік (19,35); студенти закладів вищої освіти. Серед них 14,7% – чоловіки та 85,3% – жінки, 64,5% – майбутні науково-педагогічні і 35,5% – педагогічні фахівці сфери психології; 78,8% – здобувають освітню кваліфікацію бакалавра, 10,6% – спеціаліста та 10,6% – магістра; 19,4% навчаються за спеціальністю «Практична психологія», 80,6% – «Психологія»; 46,1% – на I (адаптаційному) етапі, 53,9% – на II (основному) етапі освітньо-професійної соціалізації. Достовірність результатів забезпечувалась відповідністю діагностичного інструментарію критеріям валідності та надійності, застосуванням методів математичної статистики для обчислювання отриманих емпіричних даних, апробацією результатів.

Основні положення і результати дослідження було оприлюднено та обговорено на ряді наукових та науково-практичних заходах міжнародного та всеукраїнського рівня.

Публікації. Основні результати і висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 21 публікації, серед яких 3 статті (одноосібні) у наукових фахових виданнях включених до переліку, затверджено МОН України; 1 стаття (у співавторстві); 1 стаття у міжнародному науковому виданні; 1 стаття (одноосібна) в інших наукових виданнях; 1 стаття (у співавторстві) в інших наукових виданнях; 14 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Цим не вичерпується потенціал здійсненої наукової роботи. Є переконання, що теоретичні та методологічні засади, розроблені в дисертаційній роботі «Психологічні чинники духовної самореалізації

майбутніх психологів», розширять сферу застосування в програмах психологічній реабілітації, зокрема при створенні програм психологічного супроводу студентської молоді, навчальних курсів із консультативної психології; при кризовому консультуванні для підвищення професійної компетентності та посилення позиції в прикладному використанні технологій психологічного супроводу.

Дискусійні положення та зауваження. Високо оцінюючи дисертацію, за доцільне висловити зауваження, коментарі та побажання дискусійного характеру:

1. В першому розділі дисертації доцільно більш широко та ґрунтовно охарактеризувати особливості духовної самореалізації майбутніх психологів саме в умовах повномасштабної війни в Україні та пов'язаних із нею соціально-психологічних викликів.

2. В другому розділі дисертації доречно було б зазначити, що емпіричні дані було зібрано та проаналізовано до початку повномасштабної війни в Україні. Ця обставина значною мірою визначила особливості розроблення програми психолого-педагогічного супроводу студентів, зокрема добір вправ, зміст домашніх завдань, а також необхідність її подальшої адаптації в процесі реалізації.

3. У третьому розділі доцільно було б висвітлити труднощі застосування технологій запропонованої освітньої програми в умовах повномасштабної війни в Україні, а також охарактеризувати внесені в процесі її реалізації корективи. Такий аналіз дозволив би додатково підтвердити практичну дієздатність та адаптивність освітньої програми. Зокрема, доцільно було б розглянути особливості її проведення в дистанційному форматі (у формі вебінарів) та пов'язані з цим організаційні й психологічні труднощі, якщо вони мали місце.

Висловлені зауваження та коментарі не є категоричними та не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження, не знижують його актуальності та практичної значущості.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Лаптевої Галини Романівни «Психологічні чинники духовної самореалізації майбутніх психологів» – це самостійна, оригінальна, завершена наукова робота за актуальною темою, результати якої відповідають поставленій меті, мають наукову новизну й практичне значення.

Дисертація відповідає спеціальності 053 «Психологія», галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» та відповідає вимогам «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.2013 року № 567 зі змінами, внесеними згідно з

Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року, а її авторка **Лаптева Галина Романівна**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
лабораторії психології особистості
імені П.Р. Чамати Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

Наталія ВОЛОДАРСЬКА

